

Dopis č. 14 (54)

Praha, 15. listopadu 1979

Vážený a milý příteli,

žádal jsi mne o komentář a posouzení průběhu soudního procesu se šesti členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONSu), k němuž došlo ve dnech 22. a 23. října 1979. Vpravdě není, co by k tomu bylo možno na vysvětlení nebo objasnění dodávat; proces probíhal takovým způsobem, že to mluví samo za sebe. Špatné svědomí (což možná není ten pravý termín, spíš vědomí, že je zastávána špatná věc) bylo znát na všech, kdo zastávali nějakou úřední funkci. Ještě se snad nepříhodilo, aby tak významný proces, sledovaný na celém světě, byl tak špatně, ba přímo lajdácky připraven. Kanadský právník, který dostal vízum, když v žádosti o ně výslovně uvedl jako důvod, že chce být přítomen procesu, a který pak přesto nebyl do soudní síně vpuštěn, se po seznámení s obžalobou vyslovil, že by ani v Kanadě nemohl obhajobu převzít, protože přes všechnu mnohomluvnost obžaloby tady vůbec není žádný případ, žádný „case“; a že nikde na světě, kde platí alespoň nejprimitivnější normy pro vedení procesu, by tuto věc nemohl přijmout žádný soudce. Byla to zkrátka provokace, hozená do tváře nejenom domácí veřejnosti (ta už si toho nechala líbit dost), ale celému civilizovanému světu. A ten svět na to reaguje a ještě bude reagovat.

Nás nejvíc uspokojuje a těší zájem nejrůznějších občanských skupin, nezávislých na vládách svých zemí. To je nejvýznamnější a nejperspektivnější výsledek toho nesmyslného počínu našich úřadů, jímž měli být zasazeni (a podle úmyslů těch, kdo byli odpovědni za režii, rozprášení a likvidováni) čeští a moravští obránci lidských a občanských práv. Budoucnost Evropy a celého světa je v ustavičném posilování a rozšiřování základů pro nezávislé občanské iniciativy ve všech zemích, na Východě právě tak jako na Západě. Akce vzájemné solidarity a spolupráce všeho druhu jsou jedním z nejdůležitějších našich úkolů. Od protestních akcí, které stojí zcela logicky na začátku, musíme co nejdříve přejít k pozitivní práci, jejímž cílem se musí stát emancipace národních i nadnárodních celospolečenských aktivit od hypertrofovaných nároků moderních států. A to je reálně možné pouze za předpokladu paralelního vývoje tímto směrem v obou hlavních mocenských blocích i v zemích neutrálních. (Bohužel nelze v dohledné době očekávat paralelní vývoj i ve všech zemích třetího světa; přesto však bude nutno pro vítězství této myšlenky získávat co největší počet politických hlav i tam).

Nejsme příliš potěšeni, když se diskriminace a pronásledování demokraticky smýšlejících a občansky uvědomělých členů společnosti u nás a v ostatních zemích sovětského bloku stává dobrým argumentem pro militantní kruhy na Západě, jak jsme toho dnes svědky. Ale naše pocity nemají velkou váhu. Je třeba reálně počítat s tím, že takové počiny našich vlád, jako je kupříkladu právě proběhlý politický proces s těmi, kdo občansky statečně obhajují práva lidí nezákonně stíhaných, zápasí o spravedlnost a zákonnost v této zemi a staví do plného světla úřední zvěsti, budou mít velmi neblahé důsledky také a zejména na mezinárodním poli. Mezinárodní dokumenty, které se staly součástí našeho právního řádu, jakož i helsinský závěrečný dokument velmi určitě formulují vztah mezi porušováním lidských a občanských práv uvnitř jednotlivých zemí a mezi vztahy mezi jednotlivými zeměmi navzájem: porušování lidských a občanských práv ohrožuje mír. Naše vlády si musí uvědomovat, že toto ohrožení resp. opětovné ohrožování míru nezákonnými represemi, namířenými proti politicky

odpovědným občanům, kritizujícím případy zvláště státních a úředních orgánů, diskriminace všeho druhu a nezákonností, skrývajících se za jakýmkoli převleky, bude využito a zneužito i na mezinárodně politické rovině, neboť země, která nedodrží své závazky vůči vlastním občanům (ačkoliv se k nim na mezinárodním fóru zavázala), se nebude jevit věrohodnou ani při podpisování smluv a závazků mezistátních.

Společnosti zemí Západní Evropy jsou v těchto týdnech mocně pohnuty otázkou rozšíření vyzbrojenosti Evropy raketami středního doletu. Ze strany sovětského bloku slyšíme a denně čteme, jak je budoucnost Evropy líčena v nejčernějších barvách, dojde-li nakonec přece jenom k tomu, že program bude odhlasován, nové rakety vyrobeny a připraveny k použití. Kampaň je obrovská a místy hraničí s hysterií (a s vyvoláváním hysterie). Je situace opravdu tak vážná? A je příčinou k znepokojení právě jen onen plán výroby a rozmístění nových raket v zemích Západní Evropy?

Každá z obou stran vede propagandisticky svou: západní země poukazují na to, že Sovětský svaz dosáhl jednostranné převahy rozmístěním raket středního doletu na západních hranicích a že své zbraně modernizoval, Sovětský svaz popírá svou převahu a tvrdí, že síly jsou vyrovnané. My neodborníci těžko můžeme posoudit, která z obou stran má pravdu; ale snad to není ani tak důležité. Můžeme se daleko lépe orientovat na skutečnostech nepochybných.

Na konci světové války měly technicky i vojensky Spojené státy mimo veškerou pochybnost převahu nad Sovětským svazem (s výjimkou raketových zbraní, v nichž měl Sovětský svaz náskok). Sověty však udělaly všechno pro to, aby tuto americkou převahu vyrovnaly: vyrobily své atomové a termonukleární zbraně, modernizovaly ostatní vojenskou výzbroj a zejména velmi intenzivně pokračovaly ve vývoji raket (jichž hojně používaly a stále používají také pro družice apod.). Západ na to reagoval velmi nervózně, ale bylo to pochopitelné, když musel být svědkem, jak Sovětský svaz ustavičně rozšiřuje a upevňuje svou mocenskou sféru. Sovětský svaz jako jediná z vítězných mocností podstatně rozšířil válkou své území; kromě toho zahrnul obrovskou část střední a východní Evropy a také Balkán do sféry svého mocenského vlivu a své kontroly. Dnes udržuje ve všech těchto zemích (s výjimkou Rumunska) své armády. V roce 1968 způsobila vojenská intervence v Československu politický šok v západoevropských zemích. Od té doby se vracejí čas od času úvahy západoevropských vojenských odborníků k otázce, zda by byla Západní Evropa schopna čelit eventuálnímu sovětskému útoku; v současné době se i neodborníkům musí jevit jako zřejmé, že by toho sama bez americké pomoci schopna nebyla. V poslední době se zvýšenou měrou projevují obavy, že by se osudy Západní Evropy mohly za určitých okolností dostat na okraj amerických zájmů; proto je pochopitelné, že zejména vojáci chtějí mít své země lépe zajištěny.

Svou důležitost mají ovšem i další aspekty celé věci. President Spojených států usiluje vážně a upřímně o to, aby Kongres schválil dohodu SALT 2; neprosazuje tuto dohodu snadno. Jedním z důvodů, proč chce posílit západoevropskou obranyschopnost novými raketami, je přesvědčit Kongres, aby dohodu nezamítl. Sovětská demonstrace síly v roce 1968 v Československu, přítomnost sovětských ozbrojených složek na Kubě i jinde, kubánské vojenské operace v Africe, vietnamské akce v Kambodži atd. rozhodně nejsou žádným příspěvkem k zažehnání amerických nebo západoevropských obav ze sovětské „hrozby“. Přistupuje-li k tomu zvyšování represí uvnitř socialistických zemí, musí to nutně provokovat nechuť i západoevropské a americké veřejnosti k uzavírání smluv o snížení zbrojení, protože vládní politika v zemích sovětského bloku nemůže být a není dostatečně kontrolována málo

informovaným a politicky bezmocným obyvatelstvem. A k tomu ke všemu přistupuje okolnost, že novým kolem zbrojení si kapitalistické země zčásti (a ovšem jen dočasně) vyřeší některé své hospodářské těžkosti.

Osobně jsem přesvědčen, že Sovětský svaz si nepřeje nové kolo zbrojení, protože naopak své hospodářské těžkosti by mohl začít překonávat pouze za předpokladu zmenšení obrovského břemena, jež takové zbrojení představuje. Na Západě existují obavy, že by Sovětský svaz naopak mohl své vnitřní potíže nikoli sice vyřešit, ale překrýt mocenskou a možná přímo vojenskou expanzí. Nemyslím, že jsou takové obavy oprávněné, protože vnitřní rozpory v Sovětském svazu by pravděpodobně v případě velkého napětí a určitě v případě válečného konfliktu teprve propukly s plnou silou. Sovětský svaz chce udržovat strategickou i taktickou rovnováhu vojenských sil spíše z obav před cizí agresí než získat převahu, aby mohl zaútočit nebo alespoň k vyvození mocného politického tlaku. Nicméně to, co je každému vnějšímu pozorovateli nejnápadnější, je právě naopak stále nová demonstrace síly a neúle přizpůsobit svou politiku způsobu myšlení světové veřejnosti. Nedůvěra na jedné straně nutně zvyšuje nedůvěru na straně druhé; a to vede k stále nákladnějším pokusům o získání převahy nad druhou stranou.

Při hodnocení pravděpodobnosti možného útoku na Západní Evropu je také nutno mít na zřeteli čínský faktor. Jakýkoliv konflikt, v němž by se Sovětský svaz dostal třeba i jen do vyhroceného napětí (a tím spíše do horkého konfliktu) se Západní Evropou (s tou je totiž už třeba počítat jako s celkem), by byl nutně ihned komplikován nejenom z americké, ale také a zejména z čínské strany. To je alespoň pro mne jeden z nejpádňějších důvodů, proč nepovažuji jakoukoliv agresí nebo intervencí proti zemím Západní Evropy ze strany Sovětského svazu za pravděpodobnou. V tom smyslu chápu dokonce i neblahé události z konce srpna 1968; hlavním motivem tu byla obava a strach z toho, že sovětský blok by se jevil být oslaben nebo by skutečně oslaben byl, kdyby jedna ze satelitních zemí projevila nejenom příliš mnoho samostatnosti, ale kdyby se dokonce pokoušela o nový model socialismu. Podobně chápu i dnešní reakce na plán rozmístění raket středního doletu v západoevropských zemích jako motivované obavami a strachem z toho, že tak nutně dojde k vyostření politického napětí v oblasti, pro kterou si Sovětský svaz upřímně přeje „mír a bezpečnost“.

Není ovšem pochyb, že západoevropským zemím ani Spojeným státům se situace zdaleka nejeví tak jako mně. A není se co divit. Motivů nejsou vposledu rozhodující, rozhodující jsou skutečnosti. A ty mluví proti Sovětskému svazu. Pro západoevropské politiky se musela stát každá z vojenských intervencí Sovětského svazu v zemích, které strhl do své výlučné mocenské sféry, varováním a výzvou; ve zcela mimořádné míře tomu tak bylo v roce 1968, kdy se naší zemi dostalo „internacionální pomoci“. Sovětské vedení nespíš bylo přesvědčeno, že „vydrolení“ Československa z dosahu přímého sovětského řízení (jak to bylo v Kremlu sice nesprávně, ale zato zcela jednoznačně interpretováno) by zabrzdlilo nebo přímo znemožnilo uklidnění celé evropské scény, o které Sovětský svaz ze zcela reálných důvodů upřímně stál. Ale dnes se ukazuje, že použití takových prostředků, jako byla masivní vojenská intervence s celou tou redundantní demonstrací síly, je stejnou, ne-li větší překážkou a brzdou. Sovětské vedení je přesvědčeno, že nesmí zanedbat žádnou příležitost k tvrdým represím proti tzv. disidentům; ale neuvědomuje si, že právě tyto represe zbavují Sovětský svaz důvěry nejenom demokratických politiků, ale zejména světové demokratické veřejnosti. V tom smyslu mohu vyjádřit své neoblomné přesvědčení, že kdyby nedošlo v roce 1968 k intervenci v

Československu nebo kdyby nedošlo nyní k absurdnímu soudnímu procesu proti obhájčům lidských a občanských práv v Československu – a ovšem kdyby nedocházelo k podobným věcem také jindy a jinde – byl by Sovětský svaz dnes mnohem blíže míru a bezpečnosti nejenom v Evropě.

Je známo, že celá řada senátorů i kongresmanů ve Spojených státech přímo spojovala své odmítání smlouvy SALT 2 se stíháním členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (a vůbec československých obhájců lidských a občanských práv). Připouštím, že to v některých případech mohla být záminka; ale proč naše vlády tak snadno a neuváženě poskytují podobné záminky druhé straně? Jestliže v posledních 3 rocích došlo k dosti podstatným změnám světové politické atmosféry, má na tom velký podíl právě politika Sovětského svazu a celého sovětského bloku. Při Carterově nástupu do funkce byla myšlenka nového kola zbrojení veřejnému americkému mínění krajně vzdálena a předkládat nějaký program rozsáhlejšího dozbrojování a převyzbrojování bylo vnitropoliticky prostě nemyslitelné. Také odpor proti ozbrojeným intervencím, vyvolaný frustrací a kocovinou z vietnamského debaklu, byl ještě velmi živý. Máme přece ještě v dobré paměti, jak americké militaristické kruhy pohlížely v roce 1976 na – jinak nepřilíš pravděpodobnou – možnost vnitřní demokratizace nebo alespoň částečné liberalizace sovětského bloku (kteréžto obavy jsou ostatně staršího data – byly zřetelné např. v době „československého jara“); Carterův důraz na lidská práva mohl tehdy vyvolávat v těchto kruzích jisté uspokojení leda jako zkouška, zda se taková možnost snad neukáže jako reálná, a pak zejména jako jistý druh provokace nových represí v sovětském bloku. A dnes jsou zastánci tvrdé linie v kapitalistických zemích opravdu uspokojeni: Sovětský svaz (a celý blok) nerozpoznal svou šanci, nejspíš proto, že mu chybějí lidé se vskutku státnickým myšlením. Stranické a vládní vedoucí kruhy v socialistických zemích se lekly, že by měly vzít vážně třetí helsinský koš, a to tím víc, když se objevily skupiny občanských iniciativ, které se na Helsinky a na oba mezinárodní pakty začaly odvolávat. Na to reagovaly mocenské aparáty tak, že tím citelně ztrácely mnoho ze své politické prestiže (a zejména z politické prestiže socialistických zemí a celého bloku). Až dosud bylo snad po té stránce dosaženo vrcholu právě v procesu proti – zatím – šesti členům VONSu, který vzbudil obrovskou vlnu odporu a protestů takřka v celém světě. Byl to politický proces, a proto je nutno jej také politicky hodnotit. A politické hodnocení tu může vyznít pouze v jednom smyslu: byl to kompletní debakl.

Státní orgány tu jen v jiné formě zopakovaly svou osudovou chybu z prvních týdnů roku 1977; tehdy udělaly zadarmo obrovskou reklamu Chartě 77 především u nás doma, dnes udělaly ještě větší reklamu Chartě a VONSu po celém světě. Sobě a svým režimům hrubě ublížily, a nedokázaly z toho získat pro sebe vůbec nic pozitivního. Naproti tomu z naší strany tu jsou sice nepochybné oběti, ale velmi smysluplné a dalekosáhle účinné. Nesmíme se domnívat, že lze něčeho opravdu cenného dosáhnout bez zápasu a dokonce bez celoživotního nasazení. Lituji, že to musím říkat jako ten, kdo zůstal na svobodě; ale říkám to s důvěrou, že mí přátelé, kteří byli odsouzeni a kteří nyní čekají ve vazbě na odvolací soud, mi to nebudou mít za zlé, až se zase slavně vrátí do našich řad, do řad lidí, kteří jsou hotovi vzít kus jejich těžkého břemena také na sebe.

Dozvídáme se (zatím jen kuse a nepřesně), že se v řadách evropských socialistů zrodil plán, vytvořit komisi nebo jakýsi „tribunál“, který prověří všechny skutečnosti, důležité pro posouzení soudního procesu a jeho výsledků. Nevím, jak je tato myšlenka rozšířena a bude-li

mít dost energických a organizačně schopných přívrženců. Velice bych to však uvítal – zejména, bude-li to vskutku iniciativa socialistická (eventuelně ve spolupráci s evropskými komunisty). Představitelé našich režimů si musí uvědomit, že ztrácejí sympatie a důvěru v socialistických a komunistických kruzích. Musí si uvědomit, že je marné předstírat, že obhájcí lidských práv jsou zaprodanci špionážních a rozvracečských centrál, že jsou placenými zrádci vlastního lidu apod.

Případ se ovšem dostane ještě před odvolací instancí, tj. před Nejvyšší soud. Jak situace vypadá, nebude to asi v tomto roce, ale až v lednu; nelze vyloučit, že by k jednání mohlo dojít těsně před svátky nebo dokonce mezi svátky. O procesu se zbývajícími čtyřmi z pražské desítky ani s Albertem Černým z Brna zatím nepadla ani zmínka, pokud vím. Předpokládá se, že k nim nedojde před výsledkem odvolacího řízení první šestky. Je těžko odhadovat, jaký bude průběh a jaké budou výsledky všech těchto jednání. Vzhledem k tomu, že rozsudky v případě prvních šesti byly zřejmě na poslední chvíli sníženy proti návrhům prokurátora takřka na polovinu, bude tu tendence dále už výměru nesnižovat. Ovšem tlak světové veřejnosti je tak silný, že nelze vyloučit nějaké méně podstatné snížení v několika případech. Že by mohlo dojít k osvobození, považuji za svrchovaně nepravděpodobné, i když jinak bych to hodnotil jako nejrozumnější a z hlediska režimu za politicky nejperspektivnější; režimy našeho typu se ovšem málokdy chovají nejrozumněji. Předpokládám, že lidé, kteří budou o všem fakticky rozhodovat, budou spíše kalkulovat s příležitostí k amnestii v příštím roce (do jisté míry po vzoru NDR z letošního roku). Bez té amnestie si nedovedu představit postavení naší delegace v Madridu (v listopadu příštího roku).

Své hodnocení bych uzavřel malou, docela soukromou, osobní poznámkou. Kdyby byl nějaký znalec a odborník požádán, aby vypracoval postup, jímž by státní aparát maximálně a za použití celkem jednoduchých prostředků sám sebe znemožnil, pak by – v případě, že by na to skutečně měl kvalifikaci – mohl docela zvolit postup podobný tomu, jakého jsme byli a nadále zůstáváme svědky. Už jsem to jednou naznačil, ale ta představa je pro mne skutečně nutkavá. Vždy znovu jsem posedán vizí, jak kdesi v pozadí všeho sedí chytrý pán, který vymýšlí na vysoké úrovni švejkovská řešení a připravuje si doklady o své činnosti pro případ, že... Bylo by to hodně české. Ale nebylo by to hezké.

Tvůj

Ladislav Hejdánek